

JURIDISKA FAKULTETEN

vid Lunds universitet

Moa Lindell Prytz

Anonyma vittnen – ett slag i luften?

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: My Bergius

Termin: HT22

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Bakgrund.....	7
1.2 Syfte och frågeställningar	8
1.3 Metod och perspektiv.....	9
1.4 Material och forskningsläge	10
1.5 Avgränsningar	11
1.6 Disposition	12
2 GRUNDLÄGGANDE BEGREPP OCH PRINCIPER SAMT GÄLLANDE RÄTT INOM STRAFFPROCESSEN	13
2.1 Rättssäkerhet.....	13
2.2 Principen om fri bevisföring och fri bevisvärdering	15
2.3 Omedelbarhetsprincipen.....	16
2.4 Kontradiktionsprincipen.....	17
2.5 Rätt till insyn	17
2.6 Vittnesplikt och vittnesskydd	17
3 EKMR	19
3.1 Rätten till en rättvis rättegång	19
3.2 Praxis från Europadomstolen	20
3.2.1 Kostovski mot Nederländerna.....	20
3.2.2 Doorson mot Nederländerna	21
3.2.3 Al-Khawaja och Tahery mot Förenade kungariket.....	22
4 MOTSÄTTNINGARNA MELLAN EN RÄTTSSÄKER OCH EN EFFEKTIV REGLERING AV ANONYMA VITTNEN	23
4.1 Allmänt om motsättningarna inom straffrätten och straffprocessen...23	
4.2 Rättssäker reglering av anonyma vittnen	23
4.3 Effektiv brottsbekämpning och lagföring	25

4.3.1	Hot och våld mot vittnen.....	25
4.3.2	Behovet av anonyma vittnen.....	26
4.3.3	Uppklaringsstatistik.....	27
4.3.4	Anonyma vittnen som ett medel för effektiv lagföring.....	27
5	ANALYS OCH SLUTSATS.....	29
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	33

Summary

Anonymous witnesses have been discussed during a relatively long time in Sweden and recently, the debate has flared up and gotten a lot of attention due to the increase of gang-related violence in Sweden. Anonymous witnesses are not permitted in the Swedish legal system today but that is likely to change. The agreement between the Swedish government and The Swedish Democrats party, the so called “Tidöavtalet”, states that anonymous witnesses shall be implemented. On the 19 December 2022, the Swedish government took the decision to give a special investigator the assignment to investigate and give a suggestion to how the system with anonymous witnesses should be designed. The assignment shall be presented during the fall in 2023. According to the Swedish government and The Swedish Democrats party, anonymous witnesses are a measure to increase the prosecution of gang-related crime and break the culture of silence within the criminal networks. This raises the question of whether anonymous witnesses can give that effect.

The purpose of the essay is to highlight the conflict between designing the regulation of anonymous witnesses and not undermining the legal certainty, and at the same time designing it so that the regulation has an effective impact regarding the prosecution of gang crime. The implementation of anonymous witnesses affect basic criminal law principles and rights that guarantees the legal certainty. The essay goes through what these principles and guarantees are and how they are affected by the implementation of anonymous witnesses. Effective prosecution and law enforcement is a central and important purpose of the criminal process. The essay investigates in which situations anonymous witnesses can be used in the prosecution and whether the regulation can have an effective impact in practice.

The essay's questions are answered, and the purpose realized through the application of a legal-dogmatic and legal-analytic method and through the application of a legal certainty- and efficiency perspective. The essay is critical of whether anonymous witnesses will lead to an increase in prosecutions and especially whether it will break the culture of silence within

the criminal networks. The conclusion of the essay is that the contradictions between legal certainty and efficiency are too great in relation to the regulation of anonymous witnesses. Therefore, it is not possible, or at least extremely difficult, to design a regulation that does not undermine legal certainty too much and is effective at the same time.

Sammanfattning

Anonyma vittnen har diskuterats under relativt lång tid i Sverige och debatten har blossat upp och fått mycket uppmärksamhet den senaste tiden till följd av den ökning av gängrelaterat våld som skett runt om i Sverige. Idag tillåts inte anonyma vittnen i den svenska rättsordningen men detta kommer sannolikt att ändras. Tidöavtalet anger att anonyma vittnen ska införas och den 19 december 2022 beslutade regeringen att ge en särskild utredare i uppdrag att utreda och ge förslag på hur ett system med anonyma vittnen ska utformas. Uppdraget ska redovisas under hösten 2023. Enligt regeringen och dess samarbetsparti är införandet av anonyma vittnen en åtgärd för att öka lagföringen av gängrelaterade brott samt bryta tystnadskulturen inom de kriminella nätverken. Det föranleder frågan om anonyma vittnen kan ge den förväntade effekten.

Syftet med uppsatsen är att belysa konflikten mellan att utforma regleringen av anonyma vittnen på ett rättssäkert sätt och samtidigt utforma den så att regleringen får ett effektivt genomslag avseende lagföring av gängkriminalitet. Införandet av anonyma vittnen påverkar grundläggande straffrättsliga principer och rättighetsgarantier. Uppsatsen går igenom vilka dessa principer och garantier är och hur de påverkas av införandet av anonyma vittnen. Effektiv lagföring och brottsbekämpning är ett centralt och viktigt syfte i straffprocessen. Uppsatsen utreder vilka situationer som anonyma vittnen kan komma att användas vid lagföring och om regleringen kan få ett effektivt genomslag i praktiken.

Uppsatsens frågeställningar besvaras och syftet förverkligas genom tillämpning av en rättsdogmatisk och rättsanalytisk metod samt genom applicerandet av ett rättssäkerhets- och effektivitetsperspektiv. Uppsatsen förhåller sig kritisk till om anonyma vittnen verkligen kommer leda till ökad lagföring och framför allt om det kommer att bryta tystnadskulturen inom de kriminella nätverken. Uppsatsens slutsats är att motsättningarna mellan rättssäkerhet och effektivitet är för stora avseende regleringen av anonyma vittnen och att det således inte är möjligt eller åtminstone ytterst svårt att

utforma en reglering som inte underminerar rättssäkerheten i för hög grad och samtidigt är effektiv.

Förkortningar

Art.	Artikel
Brå	Brottsförebyggande rådet
Dir.	Kommittédirektiv
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för det mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
Europadomstolen	Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RF	Regeringsform (1974:152)
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Införandet av anonyma vittnen har diskuterats under många år i Sverige. År 2019 tillsattes en utredning som undersökte ett eventuellt införande av anonyma vittnen i svensk rätt. Utredningen som resulterade i SOU 2021:35 kom fram till att anonyma vittnen inte borde införas i Sverige med hänsyn till att det inte fanns tillräckligt starka skäl för att införa en sådan reglering. Utredningen framhöll även att anonyma vittnen är problematiskt i relation till den tilltalades rättssäkerhet.¹ Ett vittne anses vara anonymt om identiteten inte är känd för den tilltalade eller den misstänkte.²

I skrivande stund är anonyma vittnen inte tillåtna i den svenska rättsordningen men det är mycket sannolikt att det kommer att tillåtas. Samarbetsavtalet mellan regeringspartierna och Sverigedemokraterna, det så kallade Tidöavtalet,³ anger att anonyma vittnen ska införas. Den 19 december tog regeringen beslut om att ge en särskild utredare i uppdrag att föreslå ett system med anonyma vittnen. Uppdraget ska redovisas senast den 2 oktober 2023.⁴ I nuläget finns det således inget konkret förslag på hur regleringen av anonyma vittnen ska utformas men det är mycket troligt att Sverige kommer att införa ett system med anonyma vittnen trots att utredningen från 2021 kom till slutsatsen att det inte borde införas.

I Tidöavtalet listas anonyma vittnen som en åtgärd för att bekämpa den gängrelaterade brottsligheten. Åtgärden ligger under rubriken ”Mönsterbrytande åtgärder för att stoppa gängen”. Tidöavtalet anger även uttryckligen att syftet med de listade åtgärderna är att bekämpa gängkriminaliteten och att öka lagföringen.⁵ Kommittédirektivet anger att syftet med införandet av bland annat anonyma vittnen är att vända utvecklingen kring gängvåldet, bryta tystnadskulturen samt stärka och

¹ SOU 2021:35 s. 355 och 372.

² Ibid. s. 295.

³ ”Tidöavtalet: överenskommelse för Sverige”.

⁴ Dir 2022:141 s. 1.

⁵ ”Tidöavtalet: överenskommelse för Sverige” s.18–20.

effektivisera rättsprocessen.⁶ Det är således relevant att undersöka om användandet av anonyma vittnen kan få den förväntade effekten.

Det dödliga våldet har ökat i Sverige under de senaste åren vilket till största del är ett resultat av en ökning av konflikter i den kriminella miljön.⁷ Samtidigt minskar upplärningen av just dessa brott.⁸ Statistiken kring det dödliga våldet i gängmiljöer visar att det krävs åtgärder för att få ner antalet skjutningar samt öka lagföringen av brott begångna inom ramen för kriminella nätverk.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att belysa konflikten mellan att utforma regleringen av anonyma vittnen på ett rättssäkert sätt och att utforma regleringen så att den får ett effektivt genomslag i praktiken avseende lagföring av gängkriminalitet.

Uppsatsen syfte förverkligas genom besvarandet av följande frågeställning:

- Går det att upprätthålla rättssäkerheten och samtidigt utforma en reglering av anonyma vittnen som är effektiv avseende lagföring av gängrelaterad brottslighet?

Huvudfrågeställningen kommer i sin tur att besvaras genom följande underfrågeställningar:

- Vilken innebörd har begreppet rättssäkerhet?
- Vilka regler och rättssäkerhetsgarantier måste en reglering av anonyma vittnen förhålla sig till för att uppnå kraven på rättssäkerhet enligt svensk rätt och rätten till en rättvis rättegång enligt art. 6 EKMR?

⁶ Dir. 2022:141 s. 1.

⁷ Brå 2019:6 s. 23.

⁸ Brå 2020:4 s. 51.

- I vilka situationer kommer anonyma vittnen kunna användas och vara till nytta vid lagföringen av gängrelaterad brottslighet?

1.3 Metod och perspektiv

Uppsatsen tillämpar den rättsdogmatiska metoden i fastställandet av hur regleringen kring vittnen och bevis i straffprocessen ser ut och som regleringen av anonyma vittnen måste förhålla sig till. Den rättsdogmatiska metoden har använts för att besvara den första och andra underfrågeställningen.⁹ Den exakta innebörden av den rättsdogmatiska metoden är omstridd men traditionellt brukar den definieras som att dess uppgift är att fastställa gällande rätt genom användandet av de allmänt accepterade rättskällorna.¹⁰ Dessa källor är lagstiftning, rättspraxis, lagförarbeten och doktrin.¹¹ Samtliga av dessa rättskällor har använts i uppsatsen.

Lagstiftning har använts för att fastställa vilka regler som gäller idag avseende möjligheten att vittna anonymt samt vilka regler som gäller generellt i straffprocessen. Praxis från Europadomstolen har studerats och presenterats i uppsatsen för att fastställa vilka krav som EKMR ställer på användandet av anonyma vittnen. Kraven framgår inte uttryckligen av art. 6 EKMR och därför har praxis behövts studerats. Lagförarbeten, främst i form av SOU:er samt tillhörande remissvar, har använts för att få en förståelse för hur anonyma vittnen kan påverka rättssäkerheten och vilka överväganden som har gjorts angående anonyma vittnen. Doktrin har använts främst i fastställandet av innebörden av begreppet rättssäkerhet.

Uppsatsens syfte är att belysa och diskutera konflikten mellan en rättssäker och en effektiv reglering av anonyma vittnen. Därav kommer även den rättsanalytiska metoden att användas eftersom den rättsdogmatiska metoden inte kan uttala sig om effekterna av gällande rätt och har begränsat utrymme för argumentation och analys. Den rättsanalytiska metoden tillåter en mer fri

⁹ Se avsnitt 1.2.

¹⁰ Sandgren s. 51.

¹¹ Nääv och Zamboni s. 21.

analys och argumentation och tillhandahåller inte ett rätt svar till skillnad från den rättsdogmatiska metoden. Syftet med den rättsanalytiska metoden är att analysera rätten och metoden innebär således även att kritisera den. I princip alla former av material kan användas som underlag för analysen vilket gör att analysen blir mer mångfacetterad.¹² Som grund för uppsatsens analys ligger inte enbart de traditionella rättskällorna utan även rapporter från Brå, vilket den rättsanalytiska metoden tillåter.

Ett rättssäkerhetsperspektiv appliceras på uppsatsen. Innebörden av begreppet rättssäkerhet är omdebatterat, även om det finns vissa gemensamma utgångspunkter. Uppsatsen kommer att tillämpa den bredare definitionen av rättssäkerhet. Med rättssäkerhet avses ett krav på förutsebarhet men det innefattar också en tilltro till att den offentliga makten kommer att följa de regler som är utmärkande för en demokrati. Det handlar om säkerhet i förhållande till den offentliga makten. Rättssäkerhetsbegreppet som tillämpas inkluderar även de hävdvunna rättssäkerhetsgarantierna.¹³

Uppsatsen kommer även att applicera ett kritiskt perspektiv som tar sin utgångspunkt i ett effektivitetsperspektiv. Uppsatsens syfte är att belysa motsättningen mellan rättssäkerhet och effektiv brottsbekämpning och lagföring. Det är därmed inte tillräckligt att endast applicera ett rättssäkerhetsperspektiv utan ett effektivitetsperspektiv måste också tillämpas. Med effektiv lagföring avses i denna uppsats att åtgärden i märkbar mån kommer att bidra till ökad lagföring och fler fällande domar avseende gängkriminalitet.

1.4 Material och forskningsläge

Vid författandet av denna uppsats har SOU 2021:35 varit en viktig och central utgångspunkt. Därutöver har andra svenska förarbeten använts samt doktrin på området. Statistik från Brå har studerats och tagits upp i uppsatsen för att

¹² Sandgren s. 52–54.

¹³ Se avsnitt 2.1 för den mer utvecklade definitionen av rättssäkerhet.

klargöra utvecklingen kring gängkriminaliteten, hur hoten mot vittnen ser ut samt lagförings- och upplärningsstatistik avseende gängrelaterat våld. Rapporter från Brå utgör inte en rättskälla enligt den rättsdogmatiska metoden men är en trovärdig källa avseende brottsstatistik. Statistiken har varit viktig för att avgöra om det finns ett behov av anonyma vittnen.

Det finns ett flertal rättsfall från Europadomstolen som tar upp frågan om anonyma vittnen. De rättsfall som presenteras i uppsatsen har valts utifrån att de fallen är mest relevanta avseende användningen av anonyma vittnen och slår fast centrala krav på hur anonyma vittnen får och bör användas för att inte undergräva rättssäkerheten och strida mot art. 6 EKMR.

Det finns relativt lite forskning kring anonyma vittnen i Sverige. Det material som finns består till övervägande del av statliga utredningar där den senaste och mest relevanta är SOU 2021:35. En ny utredning avseende anonyma vittnen kommer att redovisas 2023 men i nuläget finns det endast ett beslut från regeringen att en sådan utredning ska göras.¹⁴ Innebörden av begreppet rättssäkerhet har diskuterats flitigt inom doktrinen och det finns förhållandevis mycket material att tillgå på området.

1.5 Avgränsningar

Anonyma vittnen är ett relativt omfattande och komplext ämne som aktualiserar många olika juridiska och politiska aspekter. Vid författandet av uppsatsen har således avgränsningar behövts göras. Exakt hur en reglering avseende anonyma vittnen kan se ut kommer inte att behandlas i uppsatsen eftersom syftet är att belysa avvägningen mellan rättssäkerhet och effektiv lagföring. Endast vittnesmål i straffprocessen berörs eftersom uppsatsen fokuserar på effekten avseende lagföring av gängkriminalitet. Reglerna om kvalificerad skyddsidentitet behandlas inte eftersom införandet av anonyma vittnen inte tar sikte på dessa situationer och är således inte relevant till uppsatsens syfte eller frågeställningar.

¹⁴ Dir 2022:141.

Uppsatsen berör vidare endast möjligheten att avlägga ett anonymt vittnesmål under rättegången och behandlar inte reglerna kring det under förundersökningsstadiet. Anledningen bakom detta är uppsatsens begränsade omfång samt att det är under rättegången som rättssäkerheten och rätten till en rättvis rättegång samt lagföringen ställs på sin spets. Det är således mest relevant i relation till uppsatsens syfte och frågeställningar.

1.6 Disposition

Uppsatsen består sammanlagt av fem kapitel. *Kapitel två* innehåller en redogörelse för grundläggande begrepp och principer samt gällande rätt inom straffprocessen som är viktiga för läsaren att ha med sig i den fortsatta läsningen.

Kapitel tre tar upp rätten till en rättvis rättegång enligt EKMR och går igenom relevant praxis från Europadomstolen avseende anonyma vittnen.

Kapitel fyra innehåller en redogörelse för motsättningarna mellan rättssäkerhet och effektiv lagföring i relation till anonyma vittnen. Kapitlet tar vidare upp upplärningsstatistik av gängbrottslighet samt hot och våld som riktas mot vittnen.

Kapitel fem innehåller den slutliga analysen där slutsatser av framställningen presenteras samt besvarandet av uppsatsens huvudfrågeställning som anges i avsnitt 1.2.

2 Grundläggande begrepp och principer samt gällande rätt inom straffprocessen

2.1 Rättssäkerhet

Rättssäkerhet är en ytterst central aspekt i en rättsstat.¹⁵ Det råder viss oklarhet vad den exakta innebörden av begreppet rättssäkerhet är, trots att begreppet är väletablerat. Även om det råder oklarhet finns det ett visst samförstånd avseende begreppets grundläggande betydelse. Det råder konsensus kring att kärnan i begreppet är förutsebarhet i rättsliga besluts utfall och att den offentliga makten utövas under lagarna. Begreppet är ofta föremål för debatt där det ibland förespråkas en snävare och ibland en bredare definition. Beroende på hur man definierar begreppet rättssäkerhet kan en åtgärd försvaras eller kritiseras utifrån dess påverkan på rättssäkerheten.¹⁶

Frändberg anför i sin artikel att begreppet ibland används för att beteckna ett rättsstatsvärde där den enskilda individens rättsskydd gentemot staten är i fokus. Ibland används begreppet för att beteckna ett tillstånd av samhällsfrid där rättsordningen ska upprätthålla trygghet till liv och egendom.¹⁷ Enligt Frändberg måste tre nödvändiga villkor vara uppfyllda för att rättssäkerhet ska råda. Det första villkoret är att det ska finnas klara och adekvata regler. Det andra villkoret är att reglerna måste vara publicerade så att reglerna är lättillgängliga. Det tredje villkoret är att man kan lita på innehållet i reglerna vilket innebär att de rättstillämpande organen ska tillämpa reglerna lojalt och korrekt.¹⁸

Det finns vissa hävdvunna rättssäkerhetsgarantier, som språkligt sätt inte rymms inom förutsebarhetskravet. Dessa rättssäkerhetsgarantier är följande:

¹⁵ Ekelöf, ”Rättssamhälle och rättssäkerhet” s. 7.

¹⁶ Zila s. 284–285.

¹⁷ Frändberg s. 269.

¹⁸ Ibid. s. 274–275.

- Fria och oavhängiga domstolar endast bundna av lag
- Rätt till domstolsprövning av tvångsåtgärder
- Ingripande endast med stöd av klar och tydlig lag
- Ej lagstiftning om enskilda fall eller enskilda personer
- Förbud mot retroaktiv lag och
- Krav på full bevisning.¹⁹

Zila anser att legalitet är en nödvändig men inte tillräcklig del av rättssäkerhetsbegreppet. Han anser att legalitetsprincipen som innebär att all offentlig makt utövas under lagarna, endast är en ”teknik” att styra på. Zila betraktar rättssäkerheten som ett socialt värde som utgörs av samhällsmedlemmarnas medvetenhet om sin relativa säkerhet gentemot staten. Han anser att detta sociala värde inte är absolut utan är ett värde i dagens samhälle samt att rättssäkerhet inte är en juridisk kategori utan en sociopolitisk sådan. Zila anger vidare att rättssäkerhet handlar om säkerhet i förhållande till den offentliga makten och att denna säkerhet grundar sig på att det finns fattbara och förutsebara rättsregler som gör det möjligt att förutse statens agerande. Denna säkerhet grundar sig i sin tur på övertygelsen om att rättsreglerna kommer att efterlevas. Denna aspekt delar Zila in i flera delmoment där olika processuella garantier och övergripande principer utgör ett delmoment. Ett annat delmoment är att det finns en grundläggande tilltro till att statsmakten inte kommer kränka de tillförsäkrade rättigheterna utan lagstöd samt att makthavarna underkastar sig kontroll inbegripet de konsekvenser som tillkommer om detta inte efterlevs. Rätten kan inte garantera detta eftersom det är makthavarna som garanterar rättens efterlevnad. Förtroendet för den offentliga makten ligger således utanför rättsordningens ramar och är ingen direkt konsekvens av legaliteten. Zila sammanfattar det som att det handlar om tilltron till att den offentliga makten kommer att följa de regler som är utmärkande för en demokrati. Han anser

¹⁹ Jareborg s. 82.

därför att ett demokratiskt klimat är en väsentlig förutsättning för rättssäkerheten.²⁰

Det har i doktrinen gjorts skillnad på den materiella och formella rättssäkerheten. Skillnaden mellan dessa anses bestå i att den formella rättssäkerheten inte lägger någon vikt vid rättens innehåll, medan den materiella rättssäkerheten garanterar vissa etiska och sociala värden. Till följd av att Zila betraktar rättssäkerheten som ett socialt värde, anser han att det inte finns något syfte med att skilja på formell och materiell rättssäkerhet. Han anser dock att rättssäkerheten är beroende av att vissa förutsättningar är uppfyllda där bland annat de formella förutsättningarna så som legaliteten ingår.²¹ Även Frändberg och Jareborg är skeptiska till uppdelningen mellan formell och materiell rättssäkerhet.²²

Frändberg och Zilas syn på rättssäkerheten kommer ligga till grund för denna uppsats. Det rättssäkerhetsbegrepp som kommer att tillämpas stannar inte vid förutsebarhet och de krav som Frändberg sätter upp. Frändbergs tre krav på rättssäkerhet utgör en grund men uppsatsen kommer att tillämpa en bredare innebörd där Zilas definition tar vid. Det kommer inte göras en distinktion mellan begreppen formell och materiell rättssäkerhet utan endast begreppet rättssäkerhet kommer användas. Rättssäkerhetsbegreppet som används omfattar även de hävdvunna rättssäkerhetsgarantierna som är listade ovan.

2.2 Principen om fri bevisföring och fri bevisvärdering

35 kap. 1 § Rättegångsbalken (1942:740) stadgar att ”Rätten skall efter samvetsgrann prövning av allt, som förekommit, avgöra, vad i målet är bevisat.” Stadgandet anses slå fast både principen om fri bevisföring och fri bevisvärdering.²³ Principen om fri bevisföring innebär att alla bevismedel är

²⁰ Zila s. 297–299.

²¹ Ibid. s. 300 och 306.

²² Frändberg s. 270 och Jareborg s. 83.

²³ Ekelöf, Edelstam och Heuman s. 26.

tillåtna att lägga fram i en rättegång.²⁴ Det finns endast ett fåtal undantag.²⁵ Principen om fri bevisföring innebär att bevis som tillkommit på olaglig väg eller på ett otillbörligt sätt ändå får användas. En domstol kan inte avvisa ett bevis med motiveringen att det tillkommit i strid med lagen.²⁶

Principen om fri bevisvärdering innebär att domaren inte är bunden av lagregler vid värderingen av bevisningen. Detta innebär dock inte att domaren kan värdera bevisningen hur som helst utan domaren ska värdera bevisen i enlighet med kunskapsteori.²⁷ En följd av principen är att det inte finns en universell metod eller modell för hur bevisvärderingen ska gå till utan det beror på målets typ och karaktär.²⁸ Detta innebär att det är upp till domstolarna att värdera det anonyma vittnesmålet från fall till fall. Det är således inte möjligt för lagstiftaren att på förhand ange exakt hur ett anonymt vittnesmål ska bevisvärderas utan att bryta mot den fria bevisvärderingen.

2.3 Omedelbarhetsprincipen

Omedelbarhetsprincipen innebär att domen ska grundas på vad som förekommit vid huvudförhandlingen. Principen kommer till uttryck i 30 kap. 2 § RB och innebär att rätten endast får grunda domen på det processmaterial som tagits upp under huvudförhandlingen. Detta leder till att bevismaterialet koncentreras till huvudförhandlingen vilket skapar goda förutsättningar för att värdera hela bevismaterialet i ett sammanhang. Omedelbarhetsprincipen underlättar för parterna att avgöra vilket material och vilka omständigheter som är relevanta och som domstolen får grunda sitt avgörande på. Principen innebär ett förbud för rätten att grunda sin dom på annat material som de fått kunskap om utanför huvudförhandlingen. Omedelbarhetsprincipen har ett nära samband med den fria bevisvärderingen genom att rätten fäster vikt vid hur vittnena uppträder med mera under förhöret.²⁹

²⁴ Ibid. s. 34.

²⁵ 36 kap. 5 § RB och 35 kap. 7 § RB.

²⁶ Ekelöf, Edelstam och Heuman s. 37.

²⁷ Ibid. s. 160.

²⁸ NJA 2015 s. 702.

²⁹ Ekelöf, Edelstam och Heuman. s. 27–29.

2.4 Kontradiktionsprincipen

Kontradiktionsprincipen är inte uttryckligen lagfäst i RB men kommer till uttryck i flera av dess regler.³⁰ Principen är även ett element i rätten till en rättvis rättegång enligt art. 6 EKMR.³¹ Den kontradiktoriska principen innebär att den tilltalade måste få möjlighet att pröva bevisvärdet av bevisningen som läggs fram mot honom eller henne genom att till exempel kunna motförhöra vittnen som åberopas av åklagaren. Art. 6 EKMR ställer krav på att bevisföringen i en rättegång ska vara kontradiktorisk. Problemet med kontradiktion vid bevisupptagningen aktualiseras vid användningen av anonyma vittnen.³²

2.5 Rätt till insyn

I förarbetena till RB har det påpekats att det är ett grundläggande rättssäkerhetskrav att parterna ska få kännedom om alla omständigheter som kan åberopas som bevis och som kan ligga till grund för ett avgörande. Det finns ingen uttrycklig regel som medger rätt till insyn i förfarandet under brottmålsprocessen i domstolen så som det finns under förundersökningen i 23 kap. 18 § RB. Det finns dock ett flertal bestämmelser som indirekt uttrycker en sådan rätt. Tanken bakom muntlighetsprincipen, omedelbarhetsprincipen och koncentrationsprincipen är att de ska tillförsäkra att parten får full insyn i materialet och de omständigheter som domstolen kan grunda sitt avgörande på. Parten ska även tillförsäkras möjligheten att yttra sig över materialet.³³

2.6 Vittnesplikt och vittnesskydd

I Sverige råder det allmän vittnesplikt vilket innebär att det inte är valfritt att vittna. Det anses vara en allmän medborgerlig skyldighet att vittna i en rättegång på en domstols begäran.³⁴ Skyldigheten att vittna är långtgående

³⁰ Ibid. s. 30.

³¹ Se vidare i avsnitt 4.1.

³² Ekelöf, Edelstam och Heuman s. 30–32.

³³ SOU 2008:93 s. 50–51.

³⁴ Ekelöf, Edelstam, och Heuman s. 219.

men det finns vissa undantag.³⁵ Det finns dock inget undantag för situationer när ett vittne inte vill vittna på grund av rädsla eller risk för att utsättas för repressalier. Domstolen får däremot göra en proportionalitetsbedömning avseende om tvångsmedel ska användas för att få vittnet att medverka.³⁶ Det finns dock andra regler som skyddar i dessa situationer till exempel möjligheten att inte behöva lämna sin vittnesberättelse när en viss person befinner sig i rättssalen.³⁷

När ett vittne ska avlägga ett vittnesmål ska vittnet uppge fullständigt namn och om det behövs ålder, yrke och hemvist. Domstolen ska även försöka klargöra vittnets förhållande till den tilltalade eller saken eller om det finns andra omständigheter som kan påverka bedömningen av vittnets tilltro.³⁸ Enligt det nuvarande regelverket är det inte tillåtet att hålla ett vittnes identitet dold vilket grundar sig på partens rätt att få del av allt som kan läggas till grund för avgörandet. Detta kommer till uttryck i 10 kap. 3 § 1 st. Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) eftersom sekretess aldrig kan begränsa en parts rätt enligt RB att få del av alla omständigheter som kan ligga till grund för ett avgörande.³⁹

³⁵ 36 kap. 1 § 2 st. och 36 kap. 3 § RB.

³⁶ Ekelöf, Edelstam, och Heuman s. 219.

³⁷ 36 kap. 18 § RB.

³⁸ 36 kap. 10 § 1 st. RB.

³⁹ SOU 2021:35 s. 304.

3 EKMR

EKMR är inkorporerad i svensk rätt och gäller som lag i Sverige.⁴⁰ Nya författningar som antas i Sverige får inte strida mot EKMR.⁴¹ Regleringen avseende anonyma vittnen måste således vara i linje med EKMR och Europadomstolens praxis för att inte strida mot svensk rätt.

3.1 Rätten till en rättvis rättegång

Anonyma vittnen berör framför allt art. 6 EKMR som stadgar rätten till en rättvis rättegång. Rätten till en rättvis rättegång stadgas även i 2 kap. 11 § 2 st. Regeringsformen och bestämmelsen knyter an till art. 6 EKMR. En kränkning av art. 6 ska bedömas mot bakgrund av rättegången som helhet och inte på basis av en specifik aspekt eller en incident.⁴² Rätten till en rättvis rättegång innehåller ett allmänt krav på rättssäkerhet.⁴³

Principen om parternas processuella likställdhet är central i rätten till en rättvis rättegång. Principen innebär att parterna ska vara likställda i processen och att ena parten inte ska gynnas på bekostnad av den andra. Principen har dock en delvis annan innebörd i brottmål än i tvistemål. I brottmål innebär principen att den tilltalade inte får ha sämre möjligheter att utföra sin talan än åklagaren. Principen utgör dock inget hinder för att den tilltalade har en mer förmånlig ställning i processen, utan det är till och med en förutsättning för att eliminera risken för att oskyldiga döms.⁴⁴

En annan princip som har ett nära samband med principen om parternas likställdhet och som också är ett viktigt element i rätten till en rättvis rättegång, är kontradiktionsprincipen. Principen syftar till att båda parterna ska få kännedom om allt material i processen och få möjlighet att framföra sina synpunkter avseende materialet samt att parterna har lika goda

⁴⁰ Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

⁴¹ 2 kap. 19 § RF.

⁴² Danelius s. 259.

⁴³ Ibid. s. 263.

⁴⁴ Ibid. s. 260.

möjligheter att åberopa bevis och att utföra sin talan.⁴⁵ Europadomstolen har dock framhållit att undantag från kontradiktionsprincipen är tillåtna om det finns tillräckligt starka motstående intressen, till exempel behovet av att skydda vittnen. För att undantag ska accepteras måste försvarets intressen tillgodoses på ett annat lämpligt sätt.⁴⁶

Minimirättigheterna för den tilltalade i art 6.3 EKMR är särskilt viktiga att uppmärksamma avseende rättegången i brottmål. Rättigheterna kan ses som särskilt viktiga aspekter som måste vara uppfyllda för att rättegången ska anses vara rättvis.⁴⁷ En av dessa minimirättigheter som aktualiseras vid anonyma vittnen är framför allt den tilltalades rätt att förhöra åklagarens vittnen och åberopa egna vittnen på samma villkor som åklagaren enligt art. 6.3.d EKMR. Rättigheten innebär att en domstol som regel inte får grunda domen på muntliga utsagor av vittnen som den tilltalade inte haft möjlighet att förhöra.⁴⁸ Rätten att förhöra vittnen är nära förbunden med kontradiktionsprincipen och principen om parternas likställdhet och kan sägas syfta till att förverkliga dessa principer.⁴⁹

3.2 Praxis från Europadomstolen

3.2.1 Kostovski mot Nederländerna

Kostovski mot Nederländerna var det första målet som Europadomstolen prövade frågan om anonyma vittnen. Kostovski dömdes för rån mot en bank till sex års fängelse i Nederländerna. Domen grundades på utsagor från två anonyma vittnen. Vittnena ville inte vittna offentligt eftersom de var rädda för att bli utsatta för repressalier. Försvaret fick inte möjlighet att ställa vissa frågor till vittnena eftersom dessa frågor skulle ha avslöjat deras identitet. Försvaret ställde 14 frågor och fick endast svar på två.⁵⁰

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Danelius s. 276.

⁴⁷ Ibid. s. 262.

⁴⁸ Ibid. s. 277.

⁴⁹ Ibid. s. 261 och 352.

⁵⁰ *Kostovski v. The Netherlands* no. 11454/85 punkt 16 och 18-19.

Europadomstolen kom fram till att förfarandet stred mot art. 6 EKMR. Domstolen angav att den tilltalades rättigheter i art. 6 innebär att den tilltalade måste ges möjlighet att på ett adekvat och lämpligt sätt ifrågasätta vittnets trovärdighet och uppgifter någon gång under processen. Kostovski gavs inte denna möjlighet vilket resulterade i att han inte ansågs ha fått en rättvis rättegång i enlighet med art. 6 EKMR. Europadomstolen poängterade svårigheterna försvaret står inför när ett vittnes identitet förblir dold. Det kan medföra att försvaret inte får möjlighet att visa att ett vittne är partiskt eller opålitligt.⁵¹

3.2.2 Doorson mot Nederländerna

I *Doorson mot Nederländerna* hade Doorson dömts för narkotikabrott till 15 månaders fängelse där den centrala bevisningen bestod av fyra vittnen där två av dem var anonyma. Det fanns dock viss annan bevisning också. De anonyma vittnena ansågs vara i behov av skydd för att inte utsättas för repressalier.⁵² Europadomstolen uttalade att användandet av anonyma vittnen inte per automatik innebär en kränkning av art. 6 EKMR. Domstolen angav vidare att bedömningen också ska ta hänsyn till vittnets rätt till liv, hälsa och säkerhet till person som skyddas av art. 8 EKMR, även om art. 6 inte uttryckligen anger det. Domstolen bedömde att det fanns tillräckliga skäl för att hålla vittnenas identitet dold.⁵³

Europadomstolen angav att ett anonymt vittne inte får utgöra den enda eller avgörande bevisningen vid en fällande dom. Det gäller även om den tilltalade kompenseras för sin rättsförlust. I detta fall ansåg domstolen att de anonyma vittnesmålen inte hade utgjort den enda eller avgörande bevisningen i domen mot Doorson.⁵⁴ Sammantaget ansågs förfarandet inte utgöra en kränkning av rätten till en rättvis rättegång enligt art. 6 EKMR.⁵⁵

⁵¹ Ibid. Punkt 41–42.

⁵² *Doorson v. The Netherlands* no. 20524/92 punkt 20 och 71.

⁵³ Ibid. punkt 70–71.

⁵⁴ Ibid. punkt 76.

⁵⁵ Ibid. punkt 83.

3.2.3 Al-Khawaja och Tahery mot Förenade kungariket

Al-Khawaja och Tahery mot Förenade kungariket handlade inte specifikt om anonyma vittnen utan om vittnen som inte är närvarande vid rättegången. Enligt Europadomstolen är dessa situationer principiellt lika och därmed är fallet även aktuellt för användningen av anonyma vittnen.⁵⁶

Rättsfallet fastställde att domstolen vid användningen av anonyma vittnen först ska pröva om det finns tillräckligt starka skäl att hålla ett vittnes identitet dold. Att ett vittne utsatts för hot eller annan påverkan från den tilltalade kan utgöra ett sådant skäl. En tilltalad som har agerat på ett sådant sätt anses ha avstått sin rätt att få ställa frågor till vittnet. Det andra steget är att domstolen ska fastställa om det anonyma vittnets utsaga utgör det enda eller avgörande beviset till stöd för en fällande dom.⁵⁷ Om så är fallet måste domstolen omsorgsfullt pröva om det finns processuella regler eller andra regler som säkerställer att den tilltalade får en rättvis rättegång.⁵⁸

I detta avgörande övergav Europadomstolen den s.k. sole or decisive-regeln som stadgades i bland annat *Doorson mot Nederländerna*. Detta innebär att ett förfarande där ett anonymt vittne utgör det enda eller avgörande beviset inte per automatik strider mot art. 6 EKMR. I de fall där ett anonymt vittnesmål är det enda eller avgörande beviset måste domstolen försäkra sig om att det finns ett starkt processuellt skydd för den tilltalade som säkerställer den tilltalades rätt till en rättvis rättegång.⁵⁹ Det är dock inte helt klart vad som exakt krävs för att kompensera för den rättsförlust som den tilltalade lider genom att inte känna till identiteten på vittnet eller på vilken nivå skyddsåtgärderna måste vara på.⁶⁰

⁵⁶ Danelius s. 287.

⁵⁷ *Al-Khawaja och Tahery mot Förenade kungariket* [GC], nos. 26766/05 och 22228/06 punkt 120-125.

⁵⁸ Ibid. punkt 147.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ SOU 2021:35 s. 334.

4 Motsättningarna mellan en rättssäker och en effektiv reglering av anonyma vittnen

4.1 Allmänt om motsättningarna inom straffrätten och straffprocessen

Inom straffrätten finns det en motsättning mellan effektivitet och rättssäkerhet.⁶¹ Straffprocessen sägs ha två huvudsakliga funktioner. På ena sidan är statens behov av en effektiv brottsbekämpning och på andra sidan den enskildes behov av att skyddas mot rättsliga övergrepp från staten.⁶² I takt med att straffrätten har blivit mer politisk är det inte ovanligt att politikerna inför symbolisk lagstiftning. Symbolisk lagstiftning är lagstiftning som målas upp som att de främjar effektiviteten men som i verkligheten bara bidrar till att lugna allmänheten genom att tro att statsmakten är handlingskraftig.⁶³

4.2 Rättssäker reglering av anonyma vittnen

I kommittédirektivet från regeringen till den särskilda utredaren anges att utredaren noga ska överväga hur systemet med anonyma vittnen ska utformas rättssäkert och så att det är förenligt med EKMR.⁶⁴

Majoriteten av remissinstanserna höll med utredningen som gjordes i SOU 2021:35 om att anonyma vittnen inte bör införas med motiveringen att ett införande skulle medföra svårigheter att upprätthålla grundläggande rättssäkerhetskrav. Lagrådet angav att ett införande av anonyma vittnen innebär en relativt stor inskränkning av rätten till insyn som är en grundläggande princip inom straffprocessen. De angav vidare att ett införande skulle innebära en stor risk för att den misstänktes eller tilltalades

⁶¹ Asp, Ulväng och Jareborg s. 55.

⁶² SOU 2017:7 s. 23.

⁶³ Asp, Ulväng och Jareborg s. 56.

⁶⁴ Dir 2022:141 s. 5.

rättssäkerhet försämrats. Ekobrottsmyndigheten gjorde dock bedömningen att det går att utforma en reglering med anonyma vittnen utan att rättssäkerheten försvagas.⁶⁵ Ekobrottsmyndigheten betonade att regleringen i så fall bör utformas så att anonymitet endast blir aktuellt om det föreligger ett konkret hot eller om brottet begåtts inom ramen för gängkriminalitet och det föreligger ett abstrakt hot till följd av känt våldskapital. Regleringen bör endast tillämpas på tillfällighetsvittnen i situationer där vittnets identitet saknar betydelse.⁶⁶ Ett tillfällighetsvittne är ett vittne som varken umgås eller är bekant med den misstänkte eller målsägande och som av en tillfällighet bevittnat brottet eller fått kunskap om det.⁶⁷

Uppsatsens kapitel två och tre har behandlat de regler och principer som en reglering av anonyma vittnen måste förhålla sig till för att nå upp till kraven på rättssäkerhet och rätten till en rättvis rättegång enligt EKMR. Enligt Europadomstolens praxis är anonyma vittnen förenligt med rätten till en rättvis rättegång enligt art. 6 EKMR, men endast under vissa förutsättningar. För att nå upp till kraven på rättssäkerhet och rätten till en rättvis rättegång torde det krävas att regleringen utformas så att den endast blir tillämplig i undantagsfall. Enligt Europadomstolens praxis måste det finnas goda skäl för att hålla ett vittnes identitet dold. Det krävs vidare att det finns andra processuella garantier som väger upp rättsförlusten av att inte veta om ett vittnes identitet. Detta är speciellt viktigt om det anonyma vittnesmålet utgör det enda eller avgörande beviset i en fällande dom.⁶⁸

Rapporten *Vitnesskydd* som gjordes av en arbetsgrupp vid Rikspolisstyrelsen angav att kunskapen om ett vittnes identitet är nödvändigt för att kunna ifrågasätta trovärdigheten i motförhör samt för att domstolen ska kunna bedöma trovärdigheten fullt ut. Arbetsgruppen ansåg dock inte att någon

⁶⁵ Lagrådsremiss, En stärkt rättsprocess och en ökad lagföring (SOU 2021:35) s. 87–91.

⁶⁶ Ekobrottsmyndigheten, Angående betänkandet En stärkt rättsprocess och en ökad lagföring (SOU 2021:35) s. 3–4.

⁶⁷ SOU 2021:35 s. 368.

⁶⁸ Se avsnitt 3.

rättsförlust skulle uppkomma av okunskap avseende identiteten hos ett tillfällighetsvittne.⁶⁹

4.3 Effektiv brottsbekämpning och lagföring

4.3.1 Hot och våld mot vittnen

Uppgifter från vittnen är en viktig del i en effektiv rättskipning och avsaknaden av vittnen kan försvåra bekämpningen av grov brottslighet och gängkriminalitet. Hot mot vittnen utgör därför ett hinder mot arbetet att bekämpa brott.⁷⁰

Det finns ett stort mörkertal avseende otillåten påverkan mot vittnen. Om påtryckningarna har haft effekt får myndigheterna oftast inte kännedom om brottet.⁷¹ Statistiken visar att omkring 5000 övergrepp i rättssak anmäls till Polismyndigheten varje år och dessa siffror är relativt oförändrade under de senaste åren.⁷² En person gör sig skyldig till övergrepp i rättssak om man genom våld eller hot om våld hindrar ett vittne från att till exempel avge vittnesmål.⁷³

Hot och våld förekommer i samband med brottsutredningar och de allvarligaste fallen sker ofta i utredningar som rör grov eller organiserad brottslighet. Hoten och våldet riktar sig mot bevispersoner som lämnar betydelsefulla uppgifter. Det är inte ovanligt att det är kriminella nätverk som utför handlingarna. Utredningen anger att det finns fall där vittnen valt att inte lämna uppgifter på grund av rädsla vilket resulterat i att lagföring inte kunnat ske. Hoten och våldet kan se olika ut och variera i allvarlighetsgrad men handlingarna kan bestå av väldigt grovt våld.⁷⁴

⁶⁹ SOU 2021:35 s. 313.

⁷⁰ SOU 2004:1 s. 124.

⁷¹ Brå 2008:8 s. 22.

⁷² Brå 2019:10 s. 9.

⁷³ 17 kap. 10 § Brottsbalken (1962:700).

⁷⁴ SOU 2004:1 s. 115–117.

4.3.2 Behovet av anonyma vittnen

Enligt Polis- och Åklagarmyndigheten är uppgifter från allmänheten av största betydelse för att kunna få fram bevisning, både nu och i framtiden. Myndigheterna anser att behovet av anonyma vittnen hänger ihop med samhällsutvecklingen i allmänhet och framför allt utvecklingen kring brottsligheten. Båda myndigheterna har erfarenheter av att vittnens rädsla för hot, våld och trakasserier präglar lagföringen av bland annat de allvarligaste otrygghetskapande brotten. Ovilja att vittna förekommer framför allt vid brott som begås med koppling till kriminella miljöer. Deras erfarenhet är att vittnen ofta känner en påtaglig rädsla för att vittna när ett allvarligt brott hör samman med en underliggande kriminell konflikt i ett lokalsamhälle.⁷⁵ Även om myndigheterna anser att behovet av anonyma vittnen är begränsat till ett mindre antal fall så kan behovet i det enskilda fallet vara påtagligt.⁷⁶

Polismyndigheten påpekar i sitt remissvar till SOU 2021:35 att anonyma vittnen delvis skulle kunna bryta tystnadskulturen i och runt om kriminella nätverk. Myndigheten anser att det skulle utgöra ett resurseffektivt och mindre ingripande alternativ till identitetsbyte.⁷⁷ Lagrådet ifrågasätter dock denna ståndpunkt med hänsyn till att anonyma vittnen endast skulle användas i undantagsfall.⁷⁸

Brå anger i sin rapport från 2019 att det råder en tystnadskultur inom de kriminella nätverken. Denna kultur kan ha spridningseffekt till personer utanför miljön genom att nätverkens skrämselfkapital förmedlas genom media och rykten. Detta resulterar i att personer som inte har anknytning till ett kriminellt nätverk inte vågar vittna om de tror att gärningspersonen tillhör ett kriminellt nätverk.⁷⁹ Rapporten konstaterar vidare att tystnadskulturen som bland annat råder inom de kriminella nätverken i förlängningen är ett hot mot

⁷⁵ SOU 2021:35 s. 349–350.

⁷⁶ Ibid. s. 354.

⁷⁷ Polismyndigheten, remissvar En stärkt rättsprocess och en ökad lagföring (SOU 2021:35) s. 3–4.

⁷⁸ Lagrådsremiss, En stärkt rättsprocess och en ökad lagföring (SOU 2021:35) s. 88 och 91.

⁷⁹ Brå 2019:10 s. 96.

demokratien och rättsstaten och att mycket mer måste göras för att bryta den. Brå konstaterar att de satsningar som har gjorts hittills inte har räckt.⁸⁰

Skrämselkapitalet hos kriminella personer och nätverk är centrala orsaker till att många som bor i utsatta områden inte samarbetar med rättsväsendet. Uppfattningen om att man kan råka illa ut om man är rättsväsendet till lags är väletablerad. Att det inte går att ge vittnesmål anonymt är ett skäl till att varför man inte vill vittna. Rädsla för repressalier är den mest framträdande orsaken till oviljan att vittna i dessa områden.⁸¹

4.3.3 Uppklaringsstatistik

Andelen uppklarade fall avseende dödligt våld vid konflikter i kriminella miljöer är betydligt lägre jämfört med dödligt våld som begås i andra sammanhang. Under perioden 2014-2017 var det endast 23 procent av fallen som blev uppklarade vilket kan jämföras med 98 procent för dödligt våld i nära relationer. Rapporten från Brå visar således att det är lägre sannolikhet att ett brott klaras upp om det begås i kriminella gängmiljöer jämfört med om det begås i en annan kontext.⁸²

4.3.4 Anonyma vittnen som ett medel för effektiv lagföring

I både SOU 2004:1 och SOU 2021:35 kommer utredarna fram till att anonyma vittnen endast skulle fylla en praktisk funktion avseende tillfällighetsvittnen.⁸³ Möjligheten att vittna anonymt skulle inte medföra att personer som har en anknytning till kriminella nätverk skulle vittna eftersom det dels förväntas ha en låg vilja att vittna, dels för att det inte skulle gå att upprätthålla anonymiteten eftersom den tilltalade skulle få reda på vittnets identitet genom de uppgifter som vittnet lämnar. Det är personer som har en anknytning till kriminella nätverk som ofta besitter betydelsefull information om brottet. Om en person med anknytning till ett kriminellt nätverk vill vittna

⁸⁰ Ibid. s. 14 och 16.

⁸¹ Brå 2018:6 s. 67, 69 och 73.

⁸² Brå 2019:6 s. 53–55.

⁸³ SOU 2004:1 s. 209 och SOU 2021:35 s. 368.

torde det vara mer aktuellt med långtgående åtgärder för att skydda uppgiftslämnaren än anonymitet vid vittnesmål.⁸⁴ Utredningen anger vidare att även om det skulle kunna fylla en praktisk funktion avseende tillfällighetsvittnen så skulle det endast vara möjligt att tillämpa anonymitet i speciella undantagsfall.⁸⁵

Finland, Danmark och Norge som tillåter anonyma vittnesmål i sina rättsordningar tillämpar möjligheten mycket sällan. I Finland har det endast tillämpats en gång sedan det infördes 2012 och företrädare för det norska rättsväsendet kunde inte ge ett enda konkret exempel på när det har använts i Norge. Anledningen till att det tillämpas så sällan är för att anonyma vittnesmål som regel endast blir aktuellt avseende tillfällighetsvittnen. Tillfällighetsvittnen är förhållandevis ovanliga och det finns oftast inte en tillräcklig tydlig risk för vittnets säkerhet.⁸⁶

Lagrådet ifrågasätter i sin remiss till SOU 2021:35 om anonyma vittnen verkligen kan bidra till ökad lagföring för grova brott i någon märkbar utsträckning eftersom uppgifter från anonyma vittnen i regel torde ha ett lågt bevisvärde.⁸⁷

⁸⁴ SOU 2021:35 s. 367.

⁸⁵ Ibid. s. 369.

⁸⁶ Ibid. s. 360–361.

⁸⁷ Lagrådsremiss, En stärkt rättsprocess och en ökad lagföring (SOU 2021:35) s. 91.

5 **Analys och slutsats**

Det är möjligt att införa anonyma vittnen i svensk rätt och samtidigt upprätthålla rättssäkerheten och de krav som ställs på ett rättegångsförfarande enligt art. 6 EKMR. För att det ska vara möjligt krävs det att regleringen utformas på ett visst sätt. Möjligheten att använda sig av anonyma vittnen måste vara begränsad till tillfällighetsvittnen och användas endast i undantagsfall. Kontradiktionsprincipen, rätten till insyn och rätten att förhöra ett vittne är viktiga rättssäkerhetsgarantier i en brottmålsrättegång och det hade således inte varit acceptabelt att inskränka dessa garantier rent generellt. Användandet av anonyma vittnen innebär nämligen att dessa ovannämnda principer och garantier inte kan tillämpas fullt ut. För att rättssäkerheten ska kunna upprätthållas krävs det att andra processuella garantier väger upp så att den tilltalade kan tillvara sin rätt och för att minimera risken att någon blir oskyldigt dömd. För att rättssäkerheten inte ska undermineras i för hög grad torde även bevisvärdet av en utsaga från ett anonymt vittne vara relativt lågt.

Att den tilltalade berövas möjligheten att ställa vissa frågor till ett vittne med motiveringen att det kan avslöja vittnets identitet eller att inte veta vem som har lämnat en uppgift innebär ett inskränkande av rättssäkerheten, eftersom det resulterar i att vissa centrala rättssäkerhetsgarantier inte kan tillämpas fullt ut. Det är emellertid viktigt att påpeka att bara för att anonyma vittnen påverkar rättssäkerheten, innebär det inte att en rättegång blir rättsosäker vid användandet av anonyma vittnen. En viss aspekt av rättssäkerheten kommer försämrats i någon mån men det betyder inte att förfarandet inte är rättssäkert längre. Sammantaget kan samma säkerhet upprätthållas genom andra processuella garantier, vilket även konstaterats i Europadomstolens praxis.

Ur effektivitetssynpunkt är det dock problematiskt att anonyma vittnen endast kommer kunna tillämpas på tillfällighetsvittnen. Det är ofta personer som har kopplingar till kriminella nätverk som besitter relevant och betydelsefull information om brottet. För dessa personer kommer inte regleringen om anonyma vittnen att vara till hjälp. Det finns ofta ingen hotbild mot tillfällighetsvittnen på samma sätt som det gör mot personer som har en

koppling till den tilltalade eller till det kriminella nätverket. Det hade således gett mer effekt avseende lagföringen av brotten om det fanns möjlighet för personer med anknytning till nätverken att vittna anonymt. Detta är dock inte praktiskt möjligt eftersom det är svårt att upprätthålla anonymiteten samt inte godtagbart ur rättssäkerhetssynpunkt eftersom försvaret inte kan ifrågasätta relationen till den tilltalade. Att försvaret inte kan ifrågasätta relationen är mycket mer problematiskt om vittnet har en relation till den tilltalade än om det rör sig om ett tillfällighetsvittne som inte har det. Generellt kan det sägas att det finns mer incitament att tala osanning om man har en relation till den tilltalade och försvaret har då ingen möjlighet att påvisa att vittnet exempelvis hyser agg mot den tilltalade. Rättsförlusten för den tilltalade blir större och enligt min mening inte acceptabel, om anonymitet skulle erbjudas till personer som har en relation till den tilltalade. Här ser vi ett tydligt exempel på konflikten mellan en rättssäker och en effektiv reglering. Ur rättssäkerhetssynpunkt kan regleringen endast avse tillfällighetsvittnen och tillämpas i undantagsfall. Men ur effektivitetssynpunkt hade det varit avsevärt bättre om regleringen kan tillämpas på personer som är i eller har koppling till de kriminella nätverken och användas relativt ofta.

Hur man bevisvärderar ett anonymt vittnesmål påverkar också hur effektiv regleringen kommer vara avseende att öka lagföringen. Framställningen har visat att ett anonymt vittnesmål torde ha ett relativt lågt bevisvärde för att upprätthålla rättssäkerheten eftersom försvaret inte kan ifrågasätta vittnets trovärdighet fullt ut. Om ett anonymt vittnesmål generellt sett har ett lågt bevisvärde är det svårt att se att införandet av anonyma vittnen skulle göra en avgörande skillnad i lagföringen och leda till fler fällande domar. Det kommer fortfarande krävas annan betydelsefull bevisning för att nå upp till beviskravet. Här ser vi ytterligare ett exempel på motsättningen mellan att utforma regleringen rättssäkert och samtidigt utforma den så att den blir effektiv avseende lagföring av brott.

Polis- och Åklagarmyndigheten har påpekat att även om anonyma vittnen endast skulle tillämpas på tillfällighetsvittnen och i undantagsfall, så kan det

ha stor betydelse i det enskilda fallet.⁸⁸ Det är möjligt att anonyma vittnen skulle kunna bidra till uppkläringen och lagföringen i vissa fall så som myndigheterna anger. Av den anledningen kan det finnas en poäng och ett legitimt syfte med att införa anonyma vittnen. Men att införandet kommer att vara mönsterbrytande och vara en del i att bryta tystnadskulturen inom de kriminella nätverken, som det påstås göra enligt Tidöavtalet och Kommittédirektivet, är enligt min mening att dra det för långt. Regleringen kommer inte vara tillämplig på personer med kopplingar till de kriminella nätverken och då är det svårt att se att åtgärden skulle bidra till att bryta tystnadskulturen inom nätverken. Det finns en risk att politikerna sätter för stor tilltro till att anonyma vittnen kommer att öka lagföringen av gängkriminalitet och vara lösningen på problemet med tystnadskulturen. Baksidan av detta kan eventuellt bli att politikerna inte inför och satsar på de åtgärder som faktiskt behövs. Det kan i slutändan leda till att problemen kopplade till gängkriminaliteten eskalerar ännu mer eller åtminstone fortsätter på samma nivå.

Det faktum att många inte vågar vittna eller samarbeta med rättsväsendet på grund av rädsla för våld och repressalier är problematiskt eftersom deras uppgifter spelar en viktig roll i brottsbekämpningen och lagföringen.⁸⁹ Det är således nödvändigt att vidta åtgärder för att vända utvecklingen och erbjuda ett tillräckligt skydd för vittnen så att de vågar vittna. Anonyma vittnen skulle eventuellt kunna bidra till att fler tillfällighetsvittnen vågar vittna men enligt min mening krävs det andra och mer genomgripande åtgärder för att få fler att vittna. Anonyma vittnen kan möjligtvis vara en pusselbit eftersom personer som är bosatta i utsatta områden angett att ett skäl till att man inte vill vittna är att det inte finns möjlighet att göra det anonymt.⁹⁰ Införandet av anonyma vittnen är dock långt ifrån en tillräcklig åtgärd.

Avslutningsvis kan det konstateras att det är möjligt att införa en reglering som är rättssäker och samtidigt kan vara till viss nytta i enskilda fall. Det är dock enligt min mening inte möjligt, eller åtminstone ytterst svårt, att utforma

⁸⁸ Se avsnitt 4.3.2.

⁸⁹ Se avsnitt 4.3.2 och 4.3.4.

⁹⁰ Se avsnitt 4.3.2.

regleringen rättssäkert och att regleringen samtidigt får ett effektivt genomslag i praktiken avseende lagföring av gängkriminalitet. Regleringen skulle kunna utformas så att den får ett effektivt genomslag men det skulle ske på bekostnad av rättssäkerheten i allt för stor grad och skulle sannolikt även bryta mot rätten till en rättvis rättegång enligt art. 6 EKMR. Motsättningarna är följaktligen för stora och i en rättsstat är det inte acceptabelt att försvaga rättssäkerheten i den mån som skulle krävas för att regleringen skulle vara effektiv. Mot bakgrund av detta besvaras uppsatsens huvudfrågeställning nekande.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Kommittédirektiv

Dir. 2022:141 Anonyma vittnen

Utredningsbetänkanden

SOU 2004:1 Ett nationellt program om personsäkerhet

SOU 2008:93 Partsinsyn och ny teknik i domstol m.m.

SOU 2017:7 En bättre hantering av stora mål

SOU 2021:35 En stärkt rättsprocess och en ökad lagföring

Rättsfall

Sverige

Högsta domstolen

NJA 2015 s. 702

Europa

Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna

Al-Khawaja och Tahery mot Förenade kungariket [GC], nos. 26766/05 och 22228/06, ECHR 2011.

Doorson v. The Netherlands no. 20524/92, ECHR 1996-II.

Kostovski v. The Netherlands no. 11454/85, 20 november 1989, Series A no. 166.

Övrigt

Ekobrottsmyndigheten, Angående betänkandet En stärkt rättsprocess och en ökad lagföring (SOU2021:35), 2021-09-21, tillgänglig på www.regeringen.se (besökt 2022-12-10).

Lagrådsremiss, En stärkt rättsprocess och en ökad lagföring (SOU 2021:35), 2022-01-27, tillgängligt på www.regeringen.se (besökt 2022-12-05).

Polismyndigheten, remissvar En stärkt rättsprocess och en ökas lagföring (SOU 2021:35), 2021-09-28, tillgänglig på www.regeringen.se (besökt 2022-12-11).

”Tidöavtalet: överenskommelse för Sverige”, tillgängligt på www.tidöavtalet.se (besökt 2022-10-20).

Rapporter från Brå

Brå 2008:8 Otillåten påverkan mot brottsoffer och vittnen

Brå 2018:6 Relationen till rättsväsendet i socialt utsatta områden

Brå 2019:6 Dödligt våld i Sverige 1990-2017 – *omfattning, utveckling och karaktär*

Brå 2019:10 Tystnadskulturer – *en studie om tystnad mot rättsväsendet*

Brå 2020:4 Dödligt våld i den kriminella miljön

Litteratur

Asp, Petter - Ulväng, Magnus - Jareborg, Nils. *Kriminalrättens grunder*, 2 uppl., Uppsala 2013.

Danelius, Hans. *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis: en kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*, 5 uppl., Stockholm 2015.

Ekelöf, Per Olof – Edelstam, Henrik – Heuman, Lars. *Rättegång fjärde häftet*, 7 uppl., Stockholm 2009.

Ekelöf, Per Olof. "Rättssamhälle och rättssäkerhet". *SvJT* 1942 s. 7-19.

Frändberg, Åke. "Om rättssäkerhet". *Juridisk Tidskrift* 2000/1.

Jareborg, Nils. *Straffrättsideologiska fragment*. Stockholm 1992.

Nääv, Maria och Zamboni, Mauro. *Juridisk metodlära*, 2 uppl., Lund 2018.

Sandgren, Claes. *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare*, 5 uppl., Stockholm 2021.

Zila, Josef. "Om rättssäkerhet". *SvJT* 1990 s. 284-305.